

מערך שיעור

עם הגב לים?

מערך שיעור בנושא ישראל והתפוצות

רציונל:

החזרה הישן בין ישראל והתפוצות כבר לא תקף. [1] מדינת ישראל חזקה הן מן הבחינה הכלכלית והן מן הבחינה הביטחונית, חיה בה הקהילה היהודית היחידה בעולם שגדלה מספרית, שזהותה מוטמעת בתשתית התרבותית והחוקית של המדינה, בסמליה, בימי חגה ובשפה הרשמית שלה. בישראל בת השבעים כבר לא מתייחסים ליורדים כאל 'נפולת של נמושות' וכבר לא מגדירים את תפקידם של שליחי הסוכנות כעידוד עליה בלבד. מן העבר השני, הקהילה בתפוצות גם היא איננה קופאת על שמריה. היהודים החיים מעבר לים מסתגלים לתקופה הפוסט מודרנית בה ההגדרה ההלכתית איננה האפשרות היחידה לזהות יהודית, הם אמנם מעורבים מאוד במה שקורה כאן ומבקרים בארץ הרבה יותר מבעבר, אך גם לא מגויסים באופן אוטומטי להגן על המדיניות הישראלית. הנחת היסוד של השיעור היא ששתי הקהילות, זו שבארץ וזו שבתפוצות, חשובות לקיומה של יהדות יציבה ומשגשגת. מה אם כן צריך להיות יחסה של יהדות הארץ ליהדות התפוצות?

מטרת השיעור היא להצביע על אופיין השונה של הקהילות היהודיות בארץ ובתפוצות, ולהבין כי שוני זה קשור, בין היתר, למציאות בה חיה כל אחת מן הקהילות. בהתבסס על כך, נבקש לברר כיצד יכולה היהדות הישראלית להעשיר את עולמה באמצעות תכנים ומודלים יהודיים הקיימים מעבר לים.

מהלך השיעור

1. את השיעור נפתח בתרגיל [2]:

הציעו לתלמידים לצלם את עצמם, באופן מדומיין או ממשי, בתמונת סלפי, על רקע מרחב ציבורי כלשהו: על רקע רחוב ראשי בעיר, הכניסה למכולת השכונתית, בתוך הספרייה העירונית וכן הלאה.

חשבו יחד על התמונה: אילו אלמנטים בה 'יהודיים' וקשורים דווקא לזהותנו הלאומית, ואילו אינם? כך למשל, במכולת השכונתית יופיע שלט בעברית והמוצרים יהיו בעלי תעודת כשרות ובספרייה הספרניות דוברות עברית, ומספר הספרים העוסקים בהיסטוריה יהודית יהיה גדול כפי הנראה מזה הקיים בספריות עירוניות ברחבי העולם.

בקשו מהתלמידים לחשוב על תמונת סלפי שיצלם נער בן גילם המתגורר בניו-יורק, פאריז או בואנוס איירס. מה ניתן להכניס תחת הכותרת 'יהודי' בתמונה זאת? (כאן התשובות תהיינה אחרות. נסו לאתגר את התלמידים לחשוב על מה שאיננו נראה אך קיים, למשל, זכרונות ממסיבת הבר-מצוה, או תכניות להשתייך בעתיד לתא הסטודנטים היהודי 'הלל' באוניברסיטה)

שאלו את התלמידים: האם ניתן להגדיר באמצעות תמונות סלפי אלה את ההבדל בין חיים יהודיים בארץ לחיים יהודיים בתפוצות?

כך למשל, ניתן לדבר על יהדות המוגדרת באמצעות מסגרות ציבוריות, לאומיות ומדיניות בארץ (דוגמת השבת במרחב הציבורי, הסמלים הלאומיים) לעומת יהדות שהביטוי שלה נעשה באמצעות מאמץ מכון של היחיד (דוגמת הבחירה לשלוח את הילדים ללמוד בבית ספר יהודי, או הבחירה להשתייך לקהילה יהודית).

מערכ שיעור

בשלב זה כדאי להשאיר את תשובות התלמידים כקריאת כיוון שתתברר בהמשך השיעור.

2. ציינו בפני התלמידים: בעולם קיימות היום שתי קהילות גדולות אליהן משתייכים כ-80% מיהודי העולם. קהילות אלו בעלות אופי שונה לחלוטין.

על מנת להבין את אופיין השונה של שתי הקהילות, הציגו בפני התלמידים את הטבלה הבאה, הכוללת הגדרות של יהדות ארה"ב ובקשו מהם לנסות להשלים את העמודה המקבילה המתייחסת לישראל:

יהדות ארה"ב	יהדות ישראל
יהדות ארה"ב חיה במדינה בה ישנה הפרדה בין דת ומדינה: בתי הכנסת, בתי הספר ומוסדות יהודיים אחרים ממומנים כולם מכספי הקהילה.	
יהדות ארה"ב חיה כמיעוט ומהווה כשני אחוזים מסך האוכלוסייה באמריקה הצפונית.	
בארה"ב יהודים הבוחרים לחיות במסגרת קהילתית משתייכים לזרמים הרפורמים או הקונסרבטיבים. מיעוט קטן משתייך לקהילה האורתודוקסית.	

3. כעת, משהושלמה הטבלה, חזרו לשאלה שנשאלה קודם לכן ובקשו מהתלמידים להגדיר את ההבדל בין החיים כיהודים בארץ והחיים כיהודים בחוץ לארץ. בקשו מהתלמידים להעלות השערות בנוגע לאופן בו משפיעות העובדות השונות האחת על השנייה. למשל, האם יש קשר בין העובדה שהיהודים הנם מיעוט בארה"ב לכך שיש שם קהילות קונסרבטיביות ורפורמיות גדולות מאוד, ומנגד האם יש קשר בין העובדה שבארץ אין הפרדה בין דת ומדינה לעובדה שהתנועה הקונסרבטיבית והתנועה הרפורמית הן קהילות קטנות מאוד בישראל.

לסיכום השלב הזה, בקשו מתלמידים לייצר דימוי לחיים היהודיים בארץ ובארה"ב: להיות יהודי בישראל זה כמו.... להיות יהודי בארה"ב זה כמו....

4. ציינו: בישראל ובארה"ב מרוכזים שני הקיבוצים הגדולים של העם היהודי. ראינו שמדובר בשתי קהילות המתקיימות במרחבים ובהקשרים שונים, ומתפתחות באופנים השונים זה מזה. מדובר בשתי קהילות שיכולות לשאת בגאון את דגל התקומה. לצד סיפורה המופלא של שיבת ציון המודרנית, של יישוב יהודי קטן שנלחם על עצם זכותו להתקיים ומתמודד עד היום עם קליטת גלי עליה, טלטלות כלכליות, איומים ביטחוניים ועוד כהנה וכהנה משברים, מתקיים סיפור תקומה נוסף. סיפורה של יהדות ארה"ב, שיסודה בגלי מהגרים שעזבו את העיריות והכפרים באירופה בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, הגיעו לערים הגדולות בארה"ב במספרים עצומים, והצליחו לצאת מסדנאות היזע של מנהטן תחתית, לטפס בסולם ההצלחה האמריקני ולהגיע למוקדי הכוח של הפוליטיקה, התרבות, הרוח והכלכלה בארה"ב בת זמננו.

מערך שיעור

- הציגו את השאלה הבאה בפני הכיתה:

במאמר שפרסם פרופ' ידידיה שטרן באתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, הוא מכנה את יהדות התפוצות 'השבט החמישי'. [3] פרופ' שטרן מתייחס בדבריו לארבעת השבטים המרכיבים את החברה הישראלית, אליהם התייחס הנשיא ריבלין ב'נאום השבטים': השבט החילוני, השבט הדתי-לאומי, השבט החרדי והשבט הערבי. [4]

שאלו את התלמידים: מדוע לדעתכם בחר פרופ' שטרן להציג את יהדות התפוצות כ'שבט החמישי'? באילו אופנים קשור שבט זה למתחולל בארץ?

(תשובות אפשריות עשויות להצביע על נכסים יהודיים שקיימים בארץ דוגמת הכותל, על סיוע של יהודי התפוצות בתרומות, בדיפלומטיה ובהסברה, על חקיקה בארץ המשפיעה של יהדות התפוצות דוגמת חוק הגירור או מתווה הכותל, וכן הלאה).

- הציגו את השאלה הבאה:

אנחנו בארץ, עסוקים לא מעט בסוגיות הנמצאות על התפר בין ארבעת השבטים: גיוס בחורי הישיבות, הקצאת תקציבים שוויונית, חוק המרכולים, חוק המואזין, וכן הלאה. לצד זאת, רק לעיתים רחוקות אנחנו שואלים את עצמינו את השאלה הבאה: מהם היחסים הראויים בין יהדות ישראל ויהדות התפוצות?

על מנת להתחיל לענות על שאלה זאת, נעיין במודל הראשון של יחסי ישראל והתפוצות, זה שנוצר בימי שיבת ציון, שעה שחלק מהעם עלה ארצה בעקבות עזרא ונחמיה, וחלקו האחר בחר להישאר בבבל. כמו בימינו, גם בתקופה זו מדובר בשני מרכזים גדולים של העם היהודי: מרכזים שהתקיימה ביניהם לא אחת תחרות על הזכות להובלתו ועיצובו של העם היהודי: [5]

- הביאו בפני התלמידים את המקור הבא:

"דאמר ריש לקיש: ...שבתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא ובניו ויסדו" (תלמוד בבלי מסכת סוכה כ עמוד א').

הסבירו: ריש לקיש בן המאה השלישית לספירה, מי שהיה בריון, חזר בתשובה, והפך לאחת מדמויות המפתח בתלמוד הבבלי, חי למעשה בגליל הרחק מן הקהילות הבבליות המבוססות. מדובר בשנים בהן בית המקדש לא עמד עוד על תילו. בקשו מהתלמידים לציין מהי מערכת היחסים בין המרכז הבבלי והמרכז הירושלמי, כפי שעולה ממקור זה? מהם התנאים לקיומה של מערכת יחסים מסוג זה? מהן הנחות היסוד המשמשות במערכת יחסים זו?

לאור התשובות שנתנו לשאלות הקודמות בקשו מהתלמידים להעלות סברה: האם ריש לקיש יכול היה לתאר תנועה הפוכה, בה יהודי הארץ יורדים בבבלה לסייע לייסד את היהדות שם? [6]

5. לבקש מהתלמידים לגזור מהתשובות שניתנו אודות הקשרים בין בבל לירושלים לימינו אנו:

-מה דומה ומה שונה באורח החיים היהודי של כל אחת משתי הקהילות הגדולות – בארץ ובארה"ב?

-מה יש לתפוצות לתרום ליהדות הארץ?

-האם ניתן לדמיין כי כשם שיש שליחים הנוסעים לתפוצות מטעם הסוכנות היהודית, כך תתקיים תנועה הפוכה של שליחים מהתפוצות ארצה?

מערכ שיעור

מה ילמדו שליחים אלו את הקהילה היהודית בארץ?

מהם התנאים שצריכים להתקיים על מנת שאורחות חיים יהודיים מן התפוצות יחלחלו לארץ? האם עליהם לעבור התאמה למציאות חיינו השונה מאוד?

6. לסכם: מודלים שונים של חיים יהודיים מתקיימים ברחבי קהילות בעולם. המאפיין הייחודי ליהדות הישראלית הוא הניסיון לחבר בינה ובין המסגרת הלאומית – מדינית. ניסיון זה הוא עמוד התווך של שיבת ציון בעת החדשה, של הציונות. אין צורך לוותר על אידיאל זה על מנת לשאת עינם לקהילות השונות שישנן לעולם, ולשואל, כיצד הן יכולות להעשיר את חיינו היהודיים בארץ.

נסיון לשיעור הקרינו את [הסרטון כאן](#), מבית היוצר של בית התפוצות. הסרטון 'מטייל' בין קהילות שונות בעולם ומספר את סיפורן הייחודי.

בקשו מהתלמידים לציין שלושה מאפיינים או רעיונות שיהדות ישראל יכולה, לדעתם, לקבל מיהדות התפוצות.

[1] ראו למשל: [חזון חדש עבור עתיד היחסים בין ישראל והעולם היהודי](#)

[2] תרגיל זה מבוסס על [הצעתו של אלון פרידמן, מנכ"ל ארגון הלל בישראל](#). הלל הוא ארגון המשמש כמרכז החיים היהודיים באוניברסיטאות ברחבי העולם

[3] <https://www.idi.org.il/articles/18993>

[4] <https://www.israeli-hope.gov.il/Vision-full-speech-2015>

[5] 'שיבת ציון' מציינת את חזרתם של יהודי בבל ארצה לאחר הצהרת כורש בשנת 538 לפני הספירה. מקור זה ממסכת סוכה איננו אופייני, רוב המקורות העוסקים היחסי 'בבל' ו'ירושלים' מלמדים על התחרות הקשה שהתנהלה בין שתי הקהילות. ההיסטוריה הכריע שהמרכז הבבלי הוא זה שזכה בכתר ההנהגה: התלמוד הבבלי, לצד מסורת הלימוד הבבלי, הם אלו שהפכו לנכסי צאן ברזל של התרבות היהודית.

[6] בפועל, התקיימה תנועה הפוכה. חכמי ישראל שיצאו בבבלה או עלו ארצה במטרה לגשר בין שני המוקדים של הקהילה היהודית. כונו בארמית התלמודית 'נחותי' – יורדים.